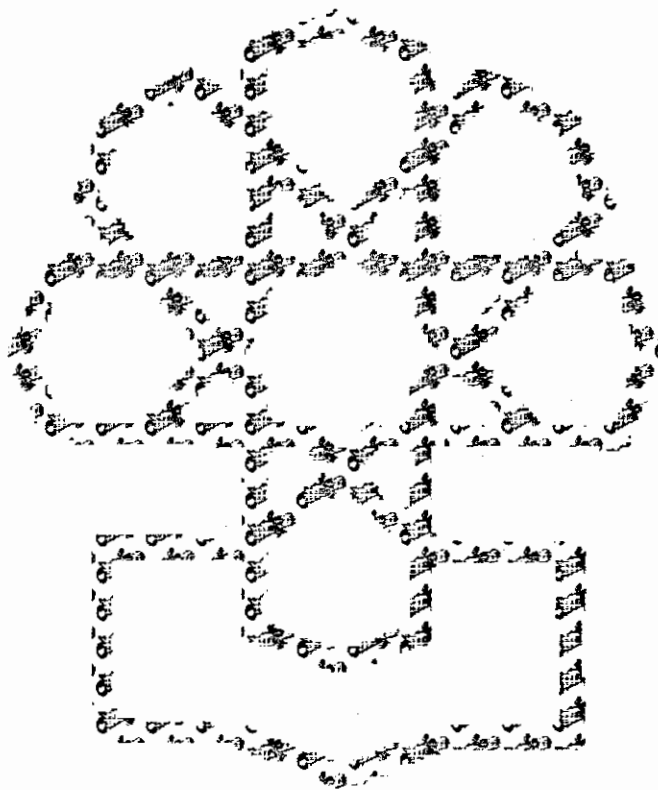

بررسی وضعیت دخانیات در کشور

معاونت پژوهشی

تیر ۱۳۷۶

کار: گروه (۱) خدمات پژوهشی

این مطالعه بنا به درخواست جناب آقای دری نجف‌آبادی
رئیس محترم کمیسیون برنامه و بودجه انجام شده است.

کد گزارش: ۴۱۰۱۶۲۵

بررسی وضعیت دخانیات در کشور

کد گزارش: ۴۱۰۱۶۲۵

مقدمه

نفت، اسلحه، گندم و دخانیات، جزو کالاهای استراتژیکی هستند که کارتل‌ها و تراست‌های بزرگ، تجارت آن را در سطح جهانی در دست دارند.

دخانیات برای دولت‌ها درآمدی سرشار به همراه دارد. تا آنجا که دولت‌ها خود دست به تولید سیگار. این سرگرمی که مضر بودن آن امروزه به اثبات قطعی رسیده است می‌زنند و علاوه بر آن به وضع مالیات سنگین بر سیگار می‌پردازند و از این راه درآمدی سرشار نصیب کشور خود می‌سازند.

به عنوان مثال در کشور آلمان قیمت متوسط هر بسته سیگار بین ۵-۴ مارک است که بین ۲/۵-۳/۵ مارک آن به عنوان مالیات نصیب دولت می‌گردد و حدود ۱/۵ مارک هم به دست تولیدکننده می‌رسد.

در کشور ما هم در سالیان نه چندان دور، سیگار (که در انحصار دخانیات که یک شرکت دولتی می‌باشد) درآمد عظیمی را به خزانه دولت واریز نموده است تا جایی که به گفته منابع غیررسمی در بین سال‌های ۱۳۶۸ و ۱۳۶۹، سالانه چیزی نزدیک به ۴۰ میلیارد تومان برای دولت درآمد به همراه داشته است.

اما در سال‌های اخیر این صنعت با مشکلاتی روبه‌رو شد که تا حدی وضعیت فعلی و آینده آن را مبهم ساخته است.

در این بررسی سعی می‌گردد علل و عوامل این رکود شناخته شود و پیشنهادهایی برای حل این مسائل ارائه گردد.

بحث اول- دخانیات در دنیا

دخانیات و درآمدهای مربوط به آن یکی از منابع مهم درآمد کشورهای دنیا می‌باشد. بسیاری از کشورها بر روی دخانیات به عنوان یکی از صنایع اصلی برنامه‌ریزی می‌نمایند.

به عنوان مثال کشور بلغارستان به تنهایی ۱۱۵ نوع سیگار تجاری تولید می‌نماید و قسمت اعظم درآمدهای دولت را درآمد حاصل از صدور سیگار تشکیل می‌دهد.

چند کمپانی عمده در دنیا نیز به امر تولید جهانی دخانیات اشتغال دارند که به عنوان مهم‌ترین آنها می‌توان از:

کمپانی فلیپس موریس تولیدکننده سیگار مارلبورو؛

کمپانی آرچی رینولدس تولید کننده سیگار وینستون؛

و کمپانی B.A.T تولید کننده سیگار بهمن و RX نام برد.

البته کمپانی های کوچک تری نیز وجود دارند که معمولاً به صورت منطقه ای فعالیت دارند.

همان گونه که ذکر شد منهای درآمدهای تولید، مالیات سنگین بر امر دخانیات نیز یکی دیگر از منابع درآمد دولت ها می باشد. در بسیاری از کشورها بالغ بر ۵۰ درصد قیمت سیگار به عنوان مالیات به خزانه دولت واریز می گردد.

در بلغارستان بنابه آمارهای موجود صادرات سیگار سالانه بیش از ۶۵ میلیارد نخ می باشد یا بنابه بعضی آمارها حجم ترنر سرمایه شرکت مارلبورو بیش از ۷۶ میلیارد دلار در سال می باشد.

همچنین نگاهی به تولید سالانه ۲۰۰ میلیارد نخ سیگار در آلمان، حاکی از میزان سرمایه گذاری و اهمیت این صنعت در دنیا می باشد.

بحث دوم- روش ها و مراحل تهیه سیگار

توتون خریداری شده از کشاورزان مراحل مختلفی را قبل از تبدیل شدن به سیگار طی می نماید. مراحل نظیر جوربندی، مانی پلاسیون، تخمیر یا فرماتاسیون، گندزایی و خشک نمودن، رگبرگ گیری برای بعضی از توتون ها، نگهداری در انبار برای کهنه شدن، اضافه نمودن سس و اسانس به برگ توتون و... از مهم ترین مراحل این کار می باشند.

سپس توتون ها توسط کارشناس امر به صورت خرمن تهیه و آماده می گردند.

خرمن هر سیگار معمولاً ترکیب شده از ۳۰ الی ۴۰ نوع توتون از انواع و درجه های مختلف و با مقادیر متفاوت می باشد. اضافه شدن یا کم شدن حتی یکی از انواع توتون هر خرمن باعث عوض شدن طعم و مزه سیگار حاصله می گردد.

بحث سوم- کشت توتون و تنباکو

توتون یکی از محصولات هایی است که بازحمت زیاد به عمل می آید. علاوه بر مسائل کاشت و برداشت که نیاز به مراقبت دائمی دارد، مسائلی نظیر نخ کردن و عدل بندی آن برای فروش نیز این کار را دشوارتر می سازد. این محصول معمولاً به طور تضمینی، توسط دولت ها یا توسط کمپانی ها خریداری می گردد. در کشور ما انواع مختلفی از توتون به عمل می آید. ۳ گروه عمده توتون تیپ شرقی، نیمه شرقی و تیپ غربی یا برگ درشت در کشور ما قابل کشت و برداشت می باشد. توتون تولیدی تیپ شرقی کشور در انواع معطر و تست توباکو^۱ می باشد که از انواع مرغوب و قابل قبول این محصول در جهان می باشد که مقداری از آن نیز صادر می گردد (مازاد بر نیاز مصرف داخلی). در مورد توتون تیپ غربی که در دو نوع عمده ویرجینا و بارلی تولید

1. Test tobacco

می شوند به علت نبودن آب و هوای مناسب دارای کیفیت عالی نمی باشد. ضمن این که نیاز داخلی را نیز تأمین نمی نماید. سالانه بیش از ۶۰۰۰ تن توتون از انواع فوق وارد کشور می گردد. هر چند که انواع توتون غربی در کشور قابل کشت و برداشت می باشد ولی از نظر نوع مرغوبیت، توتون هر منطقه دارای خواصی می باشد که اگر همان بذر را در منطقه آب و هوایی دیگری کاشت کنیم، دارای همان کیفیت نخواهد بود.

به هر تقدیر در کشور ما کاشت توتون در انحصار شرکت دخانیات می باشد، بدین صورت که با فراهم کردن بذر و مواد لازم و در اختیار کشاورز قرار دادن آنها توسط شرکت دخانیات، برداشت نهایی محصول هم طبق برآورد زیر نظر کارشناسان شرکت دخانیات خریداری می گردد.

تنباکو نیز در کشور ما در مناطقی مختلفی با کیفیت های متفاوت کشت می شود که مرغوب ترین آنها که نوعی از تنباکوی اصفهان است شاید در دنیایی نظیر باشد و قیمت آن بالغ بر هر کیلو ۳۰ دلار می باشد. ایران در سال های گذشته کشوری فعال در صحنه صادرات تنباکو به بازار اصلی این محصول که کشورهای شیخ نشین خلیج فارس است بوده ولی متأسفانه در دو سه سال گذشته پاکستان و هند مقداری از بازار را به دست آورده و بالطبع سهم کشور ما دچار کاهش گردیده است و بازار این محصول را تا حدود زیادی از دست داده ایم. به طوری که میزان صادرات این تنباکو یعنی تنباکوی زرد طلایی که در سال ۱۳۷۴ بالغ بر ۲۴۰ تن بوده است، در سال ۱۳۷۵ به ۲۲/۵ تن کاهش یافته است (یعنی کمتر از ۱۰ درصد).

حجم تنباکوی تولیدی در کشور بالغ بر ۱۴۰۰ تن در سال می باشد که البته قسمت اعظم آن که از کیفیت متوسطی برخوردار است در کشور مصرف می شود.

البته افت صادرات تنباکو، بعضاً به علت عدم برنامه ریزی و پیگیری جدی مسئولان این امر می باشد. به عنوان مثال تنباکوی ایران از سالیان قبل از انقلاب با علامت اختصاری IT مخفف (Iran Tobacco) به کشورهای شیخ نشین صادر می گردیده است که تا کنون نیز به همین نام می باشد. جدیداً و در دو سه سال گذشته کشور هند نیز با توجه به مرغوبیت و معروفیت مارک (IT) تنباکوی خود را با همین نام به این کشور صادر می نماید و در جواب اعتراض شرکت دخانیات اظهار داشته که از علامت اختصاری (India Tobacco)، (IT) استفاده کرده است. حال این سؤال باقی می ماند که چرا پس از ۱۹ سال از پیروزی انقلاب اسلامی و تغییر نام کشور به جمهوری اسلامی ایران ما هنوز از کلمه «ایران» استفاده می نماییم و آیا بهتر نبود با عوض کردن علامت اختصاری راه این سوء استفاده را می بستیم.

بحث چهارم - تولید سیگار در کشور

بنا به آمارهای موجود در سال ۱۳۷۵ حدود ۱۲ میلیارد نخ سیگار در کشور تولید گردیده است. این سیگارها در دو نوع فیلتردار و بدون فیلتر می باشد که در کارخانجات تهران و رشت تولید می شود. در حال حاضر ۱۵ نوع سیگار که ۱۱ نوع آن فیلتردار و ۴ نوع بدون فیلتر می باشد در کشور تولید می شود. آمار تولید انواع سیگار داخلی به تفکیک برای سال های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵ در جدول شماره ۱ منعکس می باشد.

جدول ۱- میزان تولید سالانه سیگار در کشور در سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵ به تفکیک نوع

تولید سال ۱۳۷۵	تولید سال ۱۳۷۴	نام سیگارت	
۱۱۶۲۳۳۷۰۰۰	۱۵۲۵۲۰۰۰۰	سیگار بهمن	سیگارت های فیلتر دار
۲۸۳۷۴۳۲۰۰۰	۲۹۶۹۵۹۴۰۰۰	سیگارت زر قدیم	
۲۱۵۶۶۱۷۰۰۰	۱۷۴۶۹۷۸۰۰۰	سیگارت زر طرح جدید	
۱۶۰۶۵۳۳۰۰۰	۹۸۵۳۶۱۰۰۰	سیگارت همای فیلتر دار	
۸۰۳۳۳۹۰۰۰	۶۴۶۴۹۲۰۰۰	سیگارت شیراز	
۵۶۷۷۶۶۰۰۰	۱۵۷۲۳۸۰۰۰۰	سیگارت شیراز طرح جدید	
۱۶۹۰۸۰۰۰	۱۹۵۰۵۹۰۰۰	سیگارت زرین	
۸۵۷۳۲۰۰۰۰	-	سیگارت فروردین	
۲۱۴۲۰۰۰	-	سیگارت اردیبهشت	
۱۴۹۴۴۱۰۰۰	-	سیگارت ۵۷	
۱۰۲۰۰۰	-	سیگارت تیر	
۵۸۴۳۶۰۰۰۰	۴۱۱۷۳۰۰۰۰	سیگارت اشنو ویژه	سیگارت های بدون فیلتر
۶۸۳۶۴۰۰۰۰	۷۶۶۱۷۰۰۰۰	سیگارت همای ۲۰ عددی	
۲۵۱۵۰۰۰۰	-	سیگارت تیلکو	
۴۳۱۷۶۰۰۰۰	۳۴۰۵۱۰۰۰۰	سیگارت همای بیضی	
۱۱۸۸۴۸۴۷۰۰۰	۹۷۸۶۷۹۴۰۰۰	جمع	

مأخذ: شرکت دخانیات

نکته قابل توجه این که ظرفیت اسمی کارخانه سیگار سازی رشت حدود ۲۱ میلیارد نخ در سال می باشد که اگر ظرفیت فعلی کارخانه سیگار سازی تهران را نیز به آن اضافه نماییم چیزی حدود ۳۰ میلیارد نخ در سال می شود که با رقم تولید فعلی یعنی ۱۲ میلیارد نخ بسیار تفاوت دارد. البته ظاهراً قرار است که در سال جاری میزان تولید افزایش پیدا کند و به حدود ۱۶ میلیارد نخ در سال برسد که تقریباً نصف ظرفیت تولید دو کارخانه موجود کشور می باشد. مسئله قابل توجه دیگر کیفیت ثابت و شاید بتوان اظهار داشت که کیفیت پایین سیگار های تولید داخلی می باشد که اکثر آنها را در مقایسه سیگار های خارجی غیر قابل رقابت نموده است. بنابه بعضی از آمارها و اطلاعات غیر رسمی در حالی که سالانه بیش از ۳۰ میلیارد نخ سیگار وارداتی در کشور مصرف می شود، مقادیری از سیگار های داخلی در انبار دخانیات به علت عدم مصرف باقی می ماند.

بحث پنجم - مصرف سیگار در ایران

بنابه آمارهای تخمینی، سالانه در کشور ما بیش از ۴۰ میلیارد نخ سیگار مصرف می‌شود. چنانچه ذکر شد حدود ۱۲ میلیارد نخ سیگار در کشور تولید می‌شود که مقداری از آن مصرف نمی‌شود و حدود ۳۰ میلیارد نخ سیگار خارجی نیز به کشور وارد می‌شود. یعنی چیزی حدود ۳ برابر سیگارهای داخلی، سیگار قاچاق در کشور مصرف می‌شود. این ۳۰ میلیارد نخ که در بیش از ۱۵۰ مارک مختلف عمدتاً از سیگارهای معروفی نظیر (وینستون، مارلبورو، مگنا، هالیود، ویو، ملیسون، بوند، مونتانا) و به صورت جزئی از مارک‌های مختلف دیگر می‌باشند همگی به صورت قاچاق وارد کشور می‌گردد.

سرانه مصرف سیگار در کشور بین ۷۰۰ الی ۸۰۰ نخ در سال برآورد می‌گردد. که البته این مقدار در ارتباط با بسیاری از کشورهای جهان، سرانه کمی می‌باشد و بسیاری از کشورها به طور متوسط بیش از ۴ برابر میزان فوق، مصرف سرانه سیگار دارند.

بحث ششم - قاچاق سیگار

چنانکه قبلاً ذکر شد، صنعت سیگار یکی از صنایع پول‌ساز و استراتژیک می‌باشد که دولت‌ها معمولاً توجه خاصی به درآمدهای حاصله از آن دارند. این درآمدهای درآمدهای ناشی از تولید، معمولاً از محل مالیات بر توزیع و مصرف تأمین می‌شود.

در کشور ما، همچنانکه یادآور شدیم سالانه بالغ بر ۳۰ میلیارد نخ سیگار خارجی مصرف می‌شود. با توجه به این که طبق مصوبه سال ۱۳۷۴ مجلس محترم شورای اسلامی، واردات سیگار به کشور ممنوع می‌باشد، این تعداد معمولاً از طریق قاچاق به کشور وارد و توزیع می‌گردد و هیچ‌گونه عوایدی چه از نظر مسائل و حقوق گمرکی مربوط به ورود کالا و چه از نظر مالیات و دیگر حقوقی که می‌تواند بر این کالای پر مصرف وضع گردد، برای دولت ندارد.

در اینجا این سؤال به ذهن می‌آید حال که این حجم سیگار به هر طریق وارد مملکت می‌شود و به مصرف می‌رسد و قیمت آن بسیار بالاتر از قیمت واقعی آن نیز می‌باشد، آیا بهتر نیست که فکری به حال آن بشود و تحت روال خاصی واردات آن آزاد شود؟

آیا می‌توان کالایی را که مردم کوچه و بازار به صورت روزانه مصرف می‌نمایند و سرانه مصرف متوسط آن حدود ۱۰۰,۰۰۰ ریال در سال برای هر ایرانی می‌باشد کالای لوکس دانست؟

البته توجه به این نکته لازم است که نباید سیاست‌های دولت در جهت توسعه مصرف دخانیات باشد و مواردی نظیر دستورالعمل‌های فعلی که مصرف دخانیات را مثلاً در ادارات یا مکان‌های عمومی ممنوع می‌نماید، راه حل‌های درست و به جایی می‌باشد اما به هر حال استعمال دخانیات فعلاً آزاد است و جرم نمی‌باشد و به صورت جزئی و حتی به صورت کلی آزادانه خرید و فروش می‌گردد و عدم برخورد با این پدیده به صورت جدی به منزله پذیرفتن آن می‌باشد و در مرحله بعدی شاید هدف قانون‌گذار از وضع این

ماده واحده جلوگیری از خروج ارز برای این گونه اشیاء و کالاها بوده است که اگر این مطلب هم فلسفه وضع این قانون باشد، مقصود حاصل نشده زیرا به هر حال برای ورود این حجم از سیگار قاچاق ارز از مملکت خارج شده است. حال ممکن است فقط شکل آن فرق کند، یعنی به جای این که مستقیم پول خارج شده باشد، فرش، طلا و ... اقلام دیگری از مملکت خارج شود.

به هر تقدیر می توان گفت که ماده واحده فوق تا حدودی بی اثر و شاید اثر منفی نیز بر وضعیت مصرف دختانیات داشته است.

اگر بتوانیم واردات سیگار خارجی را به طور کنترل شده و تحت نظر دختانیات یا وزارت بازرگانی وارد مملکت نماییم ضمن کنترل بازار، فواید و آثار مثبت زیر نیز حاصل خواهد شد.

۱- سیگارهای وارداتی از انواع معروف و معتبر دنیا با درصد نیکوتین و قطران کنترل شده و قابل قبول زیر نظر کارشناسان انجام خواهد گرفت.

۲- قیمت سیگارهای وارداتی تا حدود ۳۰ الی ۴۰ درصد کاهش می یابد (و حتی با ارز آزاد).

۳- از محل ورود میلیاردها نخ سیگار مالیات و عوارض گمرکی قابل توجهی عاید دولت می گردد.

۴- حجم ارز اختصاص داده شده به دختانیات مشخص خواهد بود. یعنی این که خواهیم دانست در سال چقدر ارز خارج شده و چقدر سیگار وارد کشور می گردد.

البته باید توجه داشت که این مسئله باید با کنترل کافی انجام پذیرد تا زمینه سوءاستفاده برای بعضی از افراد فراهم نیاید. چون در مسئله واردات سیگار موضوع دامپینگ و پورسانتاژ آن هم به مقدار زیاد وجود دارد. کمپانی های مشهور جهانی برای فروش بیشتر حاضر به پرداخت مبالغ عمده به خریداران هستند که متأسفانه این مسئله قبلاً در دختانیات اتفاق افتاده است و مسئولان دختانیات وقت با گرفتن پورسانتاژ سیگار خاصی را از کمپانی RJ Rinolds وارد می نمودند که پس از ممنوعیت واردات سیگار، این نوع سیگار یعنی سیگار بیستون نیز دیگر وارد نمی شود. البته واردات آن به صورت قاچاق همچنان وجود دارد.

بحث هفتم - انحصار یا آزادسازی

چنانکه قبلاً اشاره گردید، کشت توتون، خرید و فروش آن و تولید سیگار در کشور در انحصار شرکت دختانیات است. شاید در دنیا ۳ الی ۴ کشور دیگر با وضعیت ما موجود باشد، یعنی انحصار صددرصد در دختانیات داشته باشند. در بقیه کشورها یا انحصار اصلاً وجود ندارد یا انحصار نسبی از طریق نظارت و کنترل خرید و فروش دختانیات وجود دارد.

این انحصار دارای معایب و محاسنی می باشد که ذیلاً به بعضی از آنها اشاره می شود.

الف - مزایای انحصار

۱- خرید و فروش توتون و کاشت آن می تواند کنترل شده باشد و از کاشت و برداشت هر نوع توتون (توتون غیر مرغوب) جلوگیری شود.

۲- تولید سیگارهای مضر و کنترل نشده متوقف گردد و سیگارهای با کیفیت خوب تولید شود.

۳- مهم ترین مزیت انحصار کنترل دولت بر دخانیات در جهت اجرای سیاست های کلی دولت می باشد.
توضیح این که اگر مثلاً برنامه ای برای محدود نمودن دخانیات داشته باشیم و بخواهیم در طی یک برنامه میان مدت یا بلندمدت مصرف دخانیات را کاهش دهیم و به حداقل برسانیم، مسئله انحصار در این قسمت به عنوان محملی برای اجرای سیاست های دولت بسیار ضروری می باشد.

ب- معایب انحصار

۱- نبودن مسئله رقابت و در نتیجه ثابت بودن کیفیت محصول؛

۲- نبودن انگیزه برای نوآوری؛

۳- نداشتن ترس به خاطر از دست دادن بازار.

این مسائل باعث می شود که هیچ گونه تحرکی از سوی دخانیات برای بهبود بخشیدن به کیفیت سیگارهای تولیدی به عمل نیاید و در نتیجه ترکیب سیگارها همان ترکیب سال های سال پیش باشد. در نتیجه به مرور زمان سیگارهای ایرانی بازار خویش را از دست داده اند و منهای سیگار بهمن بقیه نسبت به سیگارهای خارجی قابل رقابت نیستند. مضافاً بر این که سیگار بهمن هم در حقیقت یک سیگار خارجی می باشد که توسط کمپانی B.A.T برای ایران تهیه می شده و فرمول خرمین به ایران داده شده است. متأسفانه در اثر اهمال و سستی مسئولان وقت دخانیات حتی این سیگار به اسم ایران ثبت نشده است و کمپانی فوق الذکر همین سیگار را با همین نام در کشورهای شیخ نشین خلیج فارس توزیع می نماید و به صورت وارداتی نیز داخل مملکت می گردد (البته با حجم کم).

به هر حال آنچه در حال حاضر صنعت دخانیات از آن رنج می برد، عدم برنامه ریزی صحیح برای تولید و توزیع می باشد. متأسفانه در بخش توزیع نیز هیچ گونه مطالعه ای انجام نشده است و بخش توزیع هم دچار نابسامانی می باشد. در مردادماه سال ۱۳۷۴ توزیع سیگار دچار نوعی تحول گردید و طی آن شرکت دخانیات در ۱۴ استان خصوصی شد. یعنی دخانیات استانها تقریباً از نظر مالی و اداری خودکفا گردیده و از شرکت دخانیات جمهوری اسلامی منفک گردیدند. در این طرح شرکت های دخانیات در استانها خود به صورت یک عامل کلی فروش توزیع سیگار درآمده و با دریافت حدود ۳ درصد حق توزیع از نظر مالی خودکفا شدند. در اثر اجرای این طرح حقوق ها و دستمزدها به طور ناگهانی افزایش چشمگیری پیدا نمود و در هر استان به طور جداگانه نوعی حقوق برای کارمندان شرکت دخانیات وضع و پرداخت می شد و در اثر این موضوع میلیون ها تومان از پول بیت المال حیف و میل گردید و در نهایت هم در اثر اعتراض کارمندان استانها به یکسان نبودن روال پرداخت این طرح در مرداد ۱۳۷۵ یعنی پس از یک سال اجرا شکست خورد و دخانیات استانها مجدداً زیر نظر شرکت دخانیات قرار گرفتند. متأسفانه این طرح باعث ضرر و زیان گردید و تجربه ناموفقی بود که قاعدتاً باید مسئولان امر درباره آن پاسخگو باشند. مسئولین محترم شرکت دخانیات ظاهراً برداشت درستی از خصوصی سازی نداشته اند. آنچه که صنعت دخانیات کشور به آن احتیاج دارد آزاد سازی در بخش تولید است نه آزاد سازی در بخش توزیع.

نکته ای که باید بدان توجه نمود این است که متأسفانه در کشور ما، بسیاری از فرایندها به صورت محاسبه نشده و بدون برنامه ریزی انجام می شود و اغلب عملکرد بخش ها و وزارتخانه های مختلف تداعی

کننده ضرب‌المثل معروف از چاله بیرون آمدن و در چاه افتادن است. در مورد خصوصی سازی در صنعت نیز متأسفانه همین اتفاق افتاد که فعلاً روند آن بسیار کند و حتی متوقف است.

در مورد خصوصی سازی در دخانیات نیز باید توجه داشت چون این صنعت بسیار پول‌ساز است و در دنیا به صورت نوعی مافیای عمل می‌گردد، لازم است دقت و عنایت ویژه‌ای به این امر معطوف شود و این‌گونه نباشد که از انحصار دولت بیرون آید و به انحصار چند نفر یا چند شرکت خاص درآمده که به عنوان ابزار شرکت‌های چند ملیتی عمل نمایند و این‌گونه شود که مثلاً سیگارهای معروف این کمپانی‌ها را در داخل بسته‌بندی نمایند و با نام جدیدی ارائه نمایند.

اگر قرار باشد سیگار از انحصار دولت بیرون بیاید که قاعدتاً باید این عمل انجام شود، آن‌گاه لازم است توجه خاصی به صدور مجوز برای تولید سیگار در داخل انجام شود و نظارت و کنترل کامل بر کار این شرکت‌ها انجام گردد.

به هر حال به نظر می‌رسد حل مشکل دخانیات در شرایط فعلی از طریق خصوصی سازی و نیمه‌انحصاری شدن تولید سیگار امکان‌پذیر باشد.

چنانکه پیش‌تر ذکر شد ظرفیت تولید فعلی کارخانجات سیگار سازی حدود ۳۰ میلیارد نخ در سال می‌باشد که فعلاً حتی کمتر از ۱۲ میلیارد تولید می‌گردد. نکته قابل توجه این است که حتی این ۱۲ میلیارد نخ هم به فروش نمی‌رود و مقدار زیادی از این سیگارها در انبار دخانیات نگه‌داری می‌گردد. یعنی مصرف سیگار داخلی کمتر از $\frac{۱}{۳}$ ظرفیت تولید فعلی می‌باشد که این نشان از عدم استقبال عمومی مردم و قابل رقابت نبودن سیگارهای داخلی با سیگارهای قاچاق خارجی می‌باشد. یعنی فقط $\frac{۱}{۴}$ از مصرف سیگار مردم را سیگارهای داخلی تشکیل می‌دهد و این در شرایطی است که سیگارهای خارجی فعلاً به صورت رسمی وارد نمی‌شود و قیمت آن مقداری زیاده‌تر از قیمت واقعی آن است و در صورتی که واردات سیگارهای خارجی آزاد شود که باید هم این اتفاق بیفتد، قدرت رقابت سیگارهای داخلی با توجه به قیمت آنها باز هم پایین‌تر از حد فعلی خواهد شد.

بحث هشتم - مدیریت شرکت دخانیات

دخانیات در کشور زیر نظر شورایی متشکل از وزیران صنایع، کشاورزی، بازرگانی و اقتصاد و دارایی اداره می‌شود که ریاست این شورا را وزیر صنایع به عهده دارد و مدیریت عامل شرکت را نصب می‌نماید. مسئله‌ای که تا امروز اتفاق افتاده است این است که معمولاً مدیرانی به ریاست شرکت دخانیات برگزیده می‌شوند که متأسفانه هیچ‌گونه آشنایی قبلی با این صنعت ندارند و پس از آمدن در شرکت، تازه در جریان کار دخانیات قرار می‌گیرند و بالطبع ناچارند مشاوران و معاونینی از خود دخانیات انتخاب نمایند. این مسئله تاکنون ضربه سنگینی به صنعت دخانیات در کشور زده است و به علت این که مدیران عامل سر رسته و آشنایی کامل با این صنعت ندارند در تصمیم‌گیری‌ها از دقت لازم برخوردار نمی‌باشند. به عنوان مثال می‌توان به تصمیم سال ۱۳۷۴ دخانیات در مورد خصوصی سازی توزیع اشاره نمود که با شکست همراه شد

و مجدداً روال سابق برقرار گردید.

مشکل مهم‌تری که صنعت دخانیات در کشور از آن رنج می‌برد مشخص نبودن سیاست کلی دولت در قبال سیگار و دخانیات می‌باشد. هنوز مشخص نیست که آیا باید مصرف سیگار را محدود نمود یا خیر؟ مثلاً مجلس محترم شورای اسلامی واردات سیگار خارجی را به عنوان کالای لوکس ممنوع می‌نماید که این یک اقدام محدودکننده است و حکایت از نوعی سیاست‌گذاری در جهت کمتر شدن مصرف دخانیات در کشور دارد. در مقابل کارخانه سیگارسازی رشت به ظرفیت حدود ۲۱ میلیارد نخ در سال که از مجهزترین کارخانجات دنیا می‌باشد خریداری می‌گردد که این اقدام حکایت از تصمیم برای توسعه این صنعت دارد. زمانی یکی از مدیر عاملان دخانیات که تازه نصب شده دستور به کاهش کیفیت سیگارهای داخلی در جهت عدم استفاده بیشتر از سیگار می‌دهد و زمانی دیگر مدیر عامل دیگری مثلاً تولید سیگار را بالا برده و از هشت میلیارد نخ در سال ۱۳۷۴ به ۱۲ میلیارد در سال ۱۳۷۵ می‌رساند و برنامه‌ریزی تولید ۱۶ میلیارد برای سال ۱۳۷۶ انجام می‌گیرد. تمامی موارد فوق حاکی از روشن نبودن سیاست کلی دولت در قبال دخانیات دارد که به نظر می‌رسد تأثیر عمیقی بر وضعیت این صنعت در کشور داشته و دارد. آنچه که لازم است بدان توجه شود این است که ما حتی اگر نخواهیم مصرف دخانیات در کشور را تبلیغ و ترویج نماییم می‌توانیم صنعت سیگارسازی را توسعه دهیم و با برنامه‌ریزی درست و بهبود کیفیت سیگارهای فعلی و افزایش ظرفیت‌های موجود از این صنعت پول‌ساز در جهت افزایش درآمد ارزی و صادرات سیگار گام برداریم.

بحث نهم - صادرات سیگار و توتون

چنانکه مکرراً ذکر شد صنایع سیگار یکی از سودآورترین صنایع در دنیا می‌باشد که کشورها و شرکت‌های جهانی سرمایه‌گذاری وسیعی روی آن نموده‌اند. متأسفانه علی‌رغم فراهم بودن امکانات نسبی، ما به‌طور جدی بر روی صادرات دخانیات فکر نکرده‌ایم و برنامه‌ریزی نداریم.

اخیراً تلاش‌هایی در این زمینه شروع شده و شرکت دخانیات و بعضی از شرکت‌های خصوصی اقداماتی را در این زمینه انجام داده‌اند. در سال ۱۳۷۵ بر طبق آمار رسمی شرکت دخانیات ۵۰۰۰ کارتن سیگار بهمن (معادل ۵۰ میلیون نخ) را به ارزش ۳۷۵۰۰۰ دلار یعنی ۷/۵ دلار به ازای هر ۱۰۰۰ نخ سیگار صادر نموده است. ضمناً ۷۰۰۰ تن توتون که البته از توتون‌های نامرغوب و بی‌کیفیت کشور بوده به کشورهای آسیای میانه به قیمت متوسط هر کیلو ۱ دلار صادر شده است.

هرچند فروش سیگار به این قیمت یعنی حدود ۳ تا ۴ دلار در زیر قیمت‌های مرسوم جهانی در وهله اول چندان مطلوب به نظر نمی‌رسد، ولی اگر با برنامه‌ریزی و جهت‌رسانی به بازارهای منطقه انجام شده باشد و پس از جای باز کردن و به‌دست آوردن بازار، قیمت‌ها در موقع مناسب تعدیل گردد، این عمل موفقیتی کامل محسوب می‌شود. بسیاری از سیگارهای وارداتی که الان به قیمت حدود ۲۰۰۰-۱۵۰۰ ریال به فروش می‌رسد، در روزهای اول ورود به بازار با قیمت حدود ۳۰۰ الی ۵۰۰ ریال به فروش می‌رسید و پس از به‌دست آوردن بازار به قیمت‌های فعلی تغییر قیمت یافته است. به هر حال صادرات سیگار امری بسیار

پرسود می‌باشد که موفقیت در آن بستگی به پارامترهای متعددی دارد. بهبود کیفیت سیگارهای صادراتی، فراهم نمودن مواد اولیه تولید سیگار به میزان کافی، فراهم نمودن توتون مرغوب در حد مورد نیاز، فراهم آمدن زمینه فعالیت بخش خصوصی در تولید سیگار، حمایت کافی از توتون‌کاران و ... از جمله این عوامل محسوب می‌شوند.

جمع‌بندی و ارائه پیشنهادات

در این قسمت اهم مسائل مطرح شده مرور خواهد شد و پیشنهاداتی برای حل معضلات کنونی صنعت دخانیات ارائه می‌شود.

۱- در کشور ما انواع توتون شرقی، نیمه شرقی و غربی قابل کشت و زرع هستند. انواع شرقی و تیپ غربی از توتون‌ها مرغوب و در حد استانداردهای جهانی می‌باشد. سزاوار است با حمایت از زارعین توتون و در اختیار نهادن بذر مناسب و مرغوب زمینه کشت و زرع این محصول پر قیمت فراهم آید تا ان شاء... با بهره‌برداری مناسب ضمن تأمین نیازهای داخلی بتوانیم مقادیر قابل قبولی از آن را به کشورهای دیگر صادر نماییم.

۲- در زمینه صدور محصول تنباکوی زرد طلایی در سال‌های قبل اهمال صورت گرفته و بازارهای منطقه را تا حدود زیادی از دست داده‌ایم. کشورهای پاکستان و هند با استفاده از فرصت‌های موجود توانسته‌اند این بازار را تا حدود زیادی به دست بیاورند. باید به نحوی برنامه‌ریزی و عمل نماییم که بتوانیم سریعاً بازارهای منطقه را به دست بیاوریم. عوض کردن علامت اختصاری (IT) و پایین آوردن مقطعی قیمت فروش می‌تواند راه حل مناسبی به دست آوردن بازارهای منطقه باشد.

۳- تولید سیگار در کشور در سال گذشته حدود ۱۲ میلیارد نخ بوده است که حدود ۱۰ میلیارد نخ آن از انواع فیلتردار و مابقی بدون فیلتر بوده است. با توجه به ظرفیت فعلی کارخانه‌های رشت و تهران که حدود ۳۰ میلیارد نخ در سال می‌باشد، با اندازه‌های واقعی تولید بسیار فاصله داریم. با توجه به وجود زمینه مصرف داخلی و صادرات باید به نحوی برنامه‌ریزی نمود که در اسرع وقت ضمن رعایت کیفیت و نوآوری در تولید به سطح ظرفیت اسمی برسیم.

۴- واردات سیگار پس از مصوبه مجلس محترم شورای اسلامی از سال ۱۳۷۴ به صورت قاچاق انجام می‌گیرد. قبل از این ممنوعیت واردات سیگار عمدتاً توسط دخانیات و در حد ۱۰ مارک معتبر و کم‌زیان و در حدود ۱۵ میلیارد نخ در سال وارد می‌شد. پس از ممنوعیت و از زمان قاچاق بودن ورود آن، سالانه مقادیر زیادی از سیگارهای خارجی وارد کشور می‌گردد، به طوری که در هر سال حدود ۳۰ میلیارد نخ سیگار خارجی در کشور مصرف می‌شود و همیشه نیاز مصرف حدود یک سال دیگر هم به صورت اضافی در بازار وجود دارد.

متأسفانه نه تنها از خروج ارز جلوگیری نشده بلکه مقادیر زیادتری از سابق از کشور خارج شده است یعنی این مصوبه تقریباً نتیجه معکوس داده است. جا دارد با بررسی کارشناسی بیشتر در این مورد به

صورت حساب شده و تحت کنترل و نظارت ویژه اجازه ورود مجدد سیگارهای خارجی صادر شود. بدین ترتیب هم از خروج بی‌رویه ارز جلوگیری شده و هم از محل ورود این کالا، مقادیر متناهی درآمد به صورت مالیات و گمرکی نصیب دولت می‌شود و هم در نهایت سیگار مجاز وارداتی حدود ۳۰ الی ۴۰ درصد ارزان‌تر به دست مصرف‌کننده می‌رسد.

۵- مسئله انحصار دولت: یکی دیگر از مسائل قابل توجه در زمینه دخانیات مسئله انحصار کاشت توتون. خرید توتون و تولید سیگار در کشور می‌باشد که فقط توسط شرکت دخانیات انجام می‌گیرد. هر چند که این مسئله دارای مزایایی نیز می‌باشد ولی معایب فراوانی دارد. از جمله این‌که به علت انحصاری بودن، زمینه رقابت از بین رفته و در نتیجه هیچ تلاشی جهت بهبود کیفیت و نوآوری در امر دخانیات مشاهده نمی‌شود. در اثر این یکنواختی محصول و عدم تغییر در کیفیت سیگار و حتی بدتر شدن کیفیت، بازار سیگارهای داخلی به نفع سیگارهای وارداتی از بین رفت و مردم روی به استعمال سیگارهای وارداتی نمودند. اگر بشود با برنامه‌ریزی و مطالعه کارشناسی زمینه لغو انحصار دولتی در این زمینه فراهم آید، شاید بتوان تحولات زیادی را در این زمینه انتظار داشت.

۶- موضوع تغییر مدیریت‌ها و نصب مدیریت‌های خارج از شرکت دخانیات و به صورت مشخص‌تر مدیرانی که آشنایی قبلی با صنعت دخانیات ندارند، از موضوعاتی است که تأثیر فراوانی بر روند این صنعت در کشور داشته است. شایسته است مسئولان محترم در عزل و نصب مدیران دقت کافی را به این مهم مبذول دارند.

۷- یکی از مشکلات اساسی دخانیات در کشور، مشخص نبودن سیاست کلی دولت در قبال استعمال دخانیات است. در سال‌های گذشته شاهد اقدامات متضاد در این زمینه بوده‌ایم و گاهی به حالت انقباضی و پاره‌ای اوقات به حالت انبساطی با این مهم برخورد نموده‌اند. شفاف بودن تصمیمات در این زمینه می‌تواند کمک بزرگی به برنامه‌ریزی برای این صنعت نماید.